

Školní program proti šikanování

Úvod

Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje naplňování zásad a cílů vzdělávání ve škole a školském zařízení. V místech jejího výskytu dochází ke ztrátě pocitu bezpečí žáků, který je nezbytný pro harmonický rozvoj osobnosti a efektivní výuku. Na rozdíl od jiných druhů násilí, se kterými se setkáváme ve školním prostředí, je šikana zvláště zákeřná, protože často zůstává dlouho skrytá.

Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi/žákům či učiteli, které se často opakuje a je založeno na vědomé a úmyslné snaze ublížit (fyzicky, emocionálně, sociálně či profesionálně).

Šikana může být přímá (fyzická – bití, plivání, verbální – nadávky, neverbální – gesta, zvuky), nepřímá (pomluvy, lži) nebo/i kyberšikana (zakládání falešných profilů).

Škola má ze zákona jednoznačnou odpovědnost za vytváření a udržování bezpečného prostředí, za ochranu žáků a jejich zdraví a za předcházení vzniku jakýchkoli forem rizikového chování ve škole, tedy i šikany. Ředitel školy má zároveň odpovědnost za zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví pro své zaměstnance, tedy i za prevenci šikany zaměřené na učitele.

I. Vymezení fenoménu školního šikanování, povinnost školy chránit děti před šikanou a východisko pro účinné řešení šikany.

1) Vnější charakteristika šikanování

- 1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu.
- 2) Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrožit, ublížit mu.
- 3) Důležité znaky šikanování: záměrnost, cílenost, opakování, nepoměr sil, bezmocnost obětí, nepřijemnost útoku, samoúčelnost agrese

2) Projevy šikanování

- 1) Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu.
 - a) fyzická agrese, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku obětí);
 - b) verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana)
 - c) smíšená šikana, kombinace psychické a fyzické šikany
- 2) Podstatnou vlastností šikany je skrytost

3) Odpovědnost školy chránit děti před šikanou

- 1) Škola má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky.
- 2) Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech
 - dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na Policii ČR.
 - dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit zákonnému zástupci jak žáka, který byl útočníkem, tak žáka, který byl obětí

- škola ohlašuje orgánu sociálně právní ochrany dětí také skutečnosti, které nasvědčují tomu, že dítě je v ohrožení buď proto, že ho ohrožuje někdo jiný nebo proto, že se ohrožuje svým chováním samo
- 4) Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřešetření trestného činu

II. Školní program proti šikanování

Úvod

Školní program proti šikanování je klíčovou součástí Minimálního preventivního programu. Aby škola mohla účinně a bezpečně zastavit již existující šikanování, měla by plnit tyto požadavky:

- Ředitel školy je orientován v metodice, organizaci a právní problematice šikanování.
- Škola má vyškoleného alespoň jednoho odborníka pro koordinaci a následně i pro řešení šikany, který umí kvalifikovaně odhadnout stadium a formu šikany a rozhodnout, zda řešení zvládne škola sama nebo zda si povolá odborníka výkonného poradce pedagogicko-psychologické poradny středisek výchovné péče (SVP).
- Vhodný způsob je seznámení rodičů s nekompromisním bojem školy proti šikanování, například na webových stránkách a na třídních schůzkách
- Škola má ve školním řádu:
 - Zakomponován kategorický zákaz chování mající charakter šikanování a opatření, která se váží k tomuto závažnému porušení školního řádu (viz PŘÍLOHA 3);
 - Zpracovaná pravidla používání informačních a komunikačních technologií, internetu a mobilních telefonů (během vyučování, o přestávkách, v prostoru školy). Součástí tohoto textu je i stanovení kázeňských opatření při nedodržování těchto pravidel (viz PŘÍLOHA 3)

Školní program proti šikanování

13 komponent (hlavních součástí):

1. Zmapování situace – analýza a evaluace (před a po zavedení programu a také v jeho průběhu);
2. Motivování pedagogů pro změnu;
3. Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů;
4. Užší realizační tým (zástupce vedení – nejlépe ředitel, školní metodik prevence, výchovný poradce, atd.);
5. Společný postup při řešení šikanování (šest skupin základních scénářů);
6. Primární prevence v třídních hodinách;
7. Primární prevence ve výuce;
8. Primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování;
9. Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný školní řád, účinné dohledy učitelů);
10. Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například na webových stránkách, pomocí informativního dopisu a při třídních schůzkách);
11. Školní poradenské služby;
12. Spolupráce se specializovanými zařízeními;
13. Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí účastní žáci z různých škol).

1) Společný postup řešení při výskytu šikany ve škole

Proškolený pracovník, většinou školní metodik prevence, na podkladě kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování rozhodne, zda řešení zvládne škola sama, nebo si povolá

odborníka specialistu. Pokročilé a komplikované šikany škola řeší ve spolupráci s odborníky z venku, zejména z PPP, SVP.

2) Dva scénáře pro každou školu

A. Scénář pro obyčejnou počáteční šikany

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany;
2. Rozhovor s informátory a s oběťmi;
3. Nalezení vhodných svědků;
4. Individuální rozhovory ve svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory);
5. Ochrana oběti;
6. Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru:
 - a. Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření);
 - b. Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku);
7. Realizace vhodné metody:
 - a. Metoda usmíření;
 - b. Metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči);
8. Třídní hodina:
 - a. Efekt metody usmíření;
 - b. Oznámení potrestání agresorů;
9. Rozhovor s rodiči oběti;
10. Třídní schůzka;
11. Práce s celou třídou

B. Základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany;
2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí.

B. Příprava podmínek pro vyšetřování

3. Zalarmování pedagogů a informování vedení školy;
4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;
5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře);
6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

C. Vyšetřování

7. rozhovor s obětí a informátory;
8. nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků;
9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky;
10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi)

D. Léčba

11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny.

3) Nápravná opatření

Škola má k dispozici pro zastavení násilí agresorů běžná, ale i mimořádná nápravná opatření.

- výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy; podmíněné vyloučení a vyloučení ze školy);
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny (je třeba individuálně posoudit efektivitu tohoto opatření, aby nedošlo k přesunutí šikany do nového prostředí a podmínek);
- ředitel školy kontaktuje OS POD, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu

Spolupráce se specializovanými institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce školy s dalšími institucemi a orgány zejména:

- v resortu školství – s PPP, speciálně pedagogickými centry
- v resortu zdravotnictví – s pediatry a odbornými lékaři, dětskými psychology
- v resortu sociální péče – s oddělením péče o rodinu a děti (OS POD)

Dle vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb. je při poskytování poradenských služeb nutné žáky, včetně jejich zákonných zástupců, předem informovat o charakteru poradenské služby. Využívá se tzv. informovaný souhlas.

Výstupem práce externí odborné instituce by měla být písemná zpráva s adekvátními informacemi.

Dojde-li k závažnějšímu případu šikanování, ředitel školy oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

Ředitel školy oznámí orgánu sociálně-právní ochrany dítěte skutečnosti, které ohrožují bezpečí a zdraví žáka.

Informace pro rodiče o školním programu proti šikanování

Vážení rodiče,

naše škola je příznivě hodnocena jak rodičovskou veřejností, tak i Českou školní inspekcí. Velmi si toho vážíme. Nicméně i ta nejlepší škola není zcela imunní proti výskytu šikanování. Proto chceme být připraveni zachytit případné ubližování silnějšími slabším hned v počátku a účinně takové bezpráví zastavit. S tímto záměrem jsme vytvořili program proti šikanování. Jeho důležitou součástí je spolupráce nás pedagogů s Vámi - rodiči. Prosíme Vás proto o pomoc. Pokud budete mít podezření či dokonce jistotu, že je Vašemu dítěti ubližováno, bezprostředně se na nás obraťte (na třídního učitele, školního metodika prevence, výchovného poradce či ředitele školy). Vaši informaci budeme brát velmi vážně a situaci budeme odborně a bezpečně řešit.

PŘÍLOHA 1: Přímé a nepřímé varovné signály šikanování

Přímé varovné signály:

- posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet;
- kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, nebo pohrdavým tónem;
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil;
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem;
- skutečnost, že se žák podřizuje ponižujícím a panovačným příkazům spolužáků;
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k nucení spoluúčasti na nich;
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí;
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout;
- žák se snaží bránit cestou zvýšené agrese, podrážděnosti, omlouvání učitelům apod.

Nepřímé varovné signály:

- žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády;
- při týmových sportech bývá jedinec volen do družstva mezi posledními;
- při přestávkách vyhledává blízkost učitelů;
- má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený;
- působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči;
- stává se uzavřeným;
- jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje;
- jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené;
- zašpiněný nebo poškozený oděv;
- stále postrádá nějaké věci;
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy;
- mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy;
- začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole;
- odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných signálů šikanování:

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi;
- dítě nemá kamaráda, s nímž by trávalo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.;
- dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem;
- nechce jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno pozorovat i strach;
- ztráta chuti k jídlu;
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem;
- dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu);
- usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. „Nechte mě!“;
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně;
- dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad;
- zmínky o možné sebevraždě;
- odmítá svěřit se s tím, co ho trápí;
- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze;
- dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí;
- dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům;

- dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma;
- své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.);
- dítě se vyhýbá docházce do školy;
- dítě se zdržuje doma více, než mělo ve zvyku.

PŘÍLOHA 2: Zkrácený popis stádií šikanování

Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj.

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor se dělají „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi „otloukánka“. Třetí stadium je už klíčové, kdy se vydělí jádro útočníků a systematicky začnou šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celá skupina se stává krutou. V pátém stádiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem.

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů. Začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Platí „Buď jsi s námi, nebo proti nám.“ I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě.

Páté stadium: Totalita nebo dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

PŘÍLOHA 3: Doporučené znění textů ve školním řádu pro problematiku šikanování

Školní řád je rozdělen do daných kapitol. Text, týkající se oblasti prevence, rizikového chování atd. se objevuje, resp. může objevit prakticky ve všech kapitolách:

- práva a povinnosti žáků a jejich zákonných zástupců ve škole a podrobnosti o pravidlech vzájemných vztahů s pedagogickými pracovníky
- provoz a vnitřní režim školy
- podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí (velmi dobře popsáno v publikaci: Miovský, M. a kol. (2012). Návrh doporučené struktury MPP prevence rizikového chování pro ZŠ (3. kapitola). Praha: Klinika adiktologie 1.LF KU
- Podmínky zacházení s majetkem školy nebo školského zařízení ze strany žáků
- Pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků
- Podmínky zajištění ochrany žáků před rizikovým chováním a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí

Pro prevenci a řešení šikanování doporučujeme využít dvě z uvedených kapitol a pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků (klasifikační řád).

1. Práva a povinnosti žáků a zákonných zástupců

- Vyjadřovat svobodně svůj názor ve všech věcech, které se ho týkají; tento názor má být vyjádřen adekvátní formou, přičemž tomuto musí být věnována patřičná pozornost.
- Být ochráněn před fyzickým nebo psychickým násilím a nedbalým zacházením. Nikdo nemá právo druhému žádným způsobem ubližovat.
- Požádat o pomoc nebo radu kohokoli z pracovníků školy – pokud se dítě cítí v jakékoli nepohodě nebo má nějaké trápení.

Do povinností žáků lze zakomponovat **plnění pravidel používání informačních komunikačních technologií, internetu a mobilních telefonů (během vyučování, o přestávkách, v prostoru školy). Zapomenout se nesmí i na stanovení postihů při nedodržování těchto pravidel.**

2. Podmínky zajištění ochrany žáků před rizikovým chováním a před projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí

- Projevy šikanování mezi žáky jsou v prostorách školy a při všech školních akcích a aktivitách přísně zakázány a jsou považovány za hrubý přestupek proti školnímu řádu.

3. Pravidla pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků (klasifikační řád)

Do pravidel pro hodnocení výsledků vzdělávání žáků (coby součásti školního řádu) je možné specifikovat, za co, tj. za jaké druhy nesprávného chování uděluje škola příslušná výchovná opatření. Doporučuje se více co nejkonkrétnější popis.

Příklad znění:

- Za hrubé porušení školního řádu jsou považovány projevy šikanování, tj. cílené a opakované ubližující agresivní útoky. Stejně tak sem mohou patřit i mírné formy psychického útlaku, které byly již dříve prokázány a znovu se opakují.

O konkrétním výchovném opatření rozhoduje ředitel školy po pojednání ve výchovné komisi a pedagogické radě. V úvahu připadá napomenutí, důtka třídního učitele (případně učitele odborné výchovy na střední škole, středním odborném učilišti), důtka ředitele školy, příp. podmíněné vyloučení a vyloučení ze školy.

Zpracovala: Mgr. Martina Mlýnková
Školní metodik prevence